

IDŐVEL PALOTÁK... MAGYAR UDVARI KULTÚRA A 16-17. SZÁZADBAN

(SZERK.: G. ETÉNYI NÓRA, HORN ILDIKÓ. BUDAPEST, 2005)

A magyar udvari kultúra kutatása meglehetősen régi gyökerekre vezethető vissza és egy olyan munkájuk jelentőségét tekintve máig megkerülhetetlen nemzedék tagjai az első úttörő kutatói, mint Fraknói Vilmos, Csánki Dezső, Fögel József, Acsády Ignác, Szádeczky Béla, Veress Endre és Radvánszky Béla. A teljesség igénye nélkül felsorolt szerzők is jelzik, hogy egy olyan korszak történészei ők, amikor a modern forráskritikai módszerek még formálódóban voltak, mégis az általuk közölt hatalmas forrásanyag ma is nagy haszonnal forgatható. Mindazonáltal hosszú ideig nem születtek alapos monográfiák, új forrásokat és módszereket felhasználó munkák a magyar udvarokról. A nemzetközi kutatásban a Norbert Elias által megkezdett udvari és civilizációs jelenségek kutatása az 1970-es években hamarosan újtára indította azokat az udvarkutató központokat, melyek sorra alakultak főként Olaszországban, majd később Franciaországban, Angliában és Németországban is a többi európai ország mellett. A folyamathoz való csatlakozást Magyarországon az 1984-es, Magyar reneszánsz udvari kultúra címmel Pápán megrendezett konferencia jelentette. Itt, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének és Művelődéstörténeti Bizottságának vizsgálatai által előkészített és már néhány korábbi tanulmány által is megelőlegezett kutatások érlelődtek tanulmánykötetbe kívánczó eredményekké. Habár az 1975-ben Pármában alakult Centro Studi Europa delle Corti nemzetközi udvarkutató központ kutatásainak szintjét nem érték el a hazaiak, de annak módszertani újdonságait, tárgyait, szempontjait folyamatosan nyomon követték és igyekeztek adaptálni a hazai viszonyokra. Természetesen forrásadottságaink és eszközeink nagymértékben határt szabnak a kutatásoknak, de ugyanakkor újabb utak keresésére ösztönöznek a kutatásban. A G. Etényi Nóra és Horn Ildikó által összefogott tanulmánykötet az 1987-ben kiadott, R. Várkonyi Ágnes szerkesztette munka nyomdokain járva igyekszik majd húsz év múltán az újabb eredményeket összegezni és a magyar udvarkutatás új útjait bemutatni.

A Magyar udvari kultúra a 16-17. században című kötet már tartalmi elrendezésében, tárgyában is felmutatja azokat a változásokat és előrelépéseket, melyeket a magyar kutatás tett az elmúlt majdnem két évtizedben. Szembetűnő, hogy elsősorban az udvarok topográfiai és személyi központjait tekintve igyekszik a munka szerkesztésében követni, hiszen első fejezete a Királyi udvarról, második A királyi Magyarország udvarairól, a harmadik az Erdélyi udvarokról szól, majd a következők az Egyház és udvar, Társasélet, Kapcsolatok, karrierlehetőségek végül Reprezentáció és mecenatúra címmel kerültek be a munkába. Ezzel szemben az 1987-es tanulmánykötet még négy nagyobb témára igyekezett koncentrálni: Az udvari kultúra és történeti fejlődés; Udvartartás és udvari rend Magyarországon; Tudomány, művészet, mecenatúra valamint Ünnepek, szertartások, szimbólumok címekkel. A kutatás tárgyát illetően szemmel látható témabővülés érzékelhető. Öröndetes, hogy egyre nagyobb számban jelentkeznek, az európai kutatási folyamatoknak is elsőrendű vizsgálati célpontjaként szolgáló karrier-utak és kapcsolati hálók, familiárisi rendszer vizsgálata hazánkban is. A fejezet szerzői, Dominkovits Péter és Koltai András több részmunka alkotói e témában és megbecsült kutatói a familiárisi rendszer és a főúri udvar személyi háttere területének és nagy haszonnal forgathatók prozopográfiai, archontológiai eredményeket hozó munkáik. Szerencsés döntés volt, a magyar udvarok központjait, eltérő szerkezetét tükröző, egyben hatalmi-központi és földrajzi megosztottságot tükröző szerkesztése a tanulmányoknak. A késői középkort, koraujkort kezdetét jelentő II. Ulászló és II. Lajos udvarai eltűnével a megváltozott hatalmi-politikai berendezkedés ugyanis egy teljesen egyedülálló udvarberendezkedést eredményezett Magyarországon, ahol az önálló királyi udvar megszűnével több kezdeményezés irányult annak pótlására. Ezért is váltak olyan nagy jelentőségűvé a korszakban a főúri udvarok, amelyekről a második fejezetben nagyszerű képet villantanak fel Lengyel Tünde, S. Lauter Éva és Toma Katalin tanulmányai a Thurzók vagy a Nádasdyak esetében. Ugyanakkor már érezhető, hogy az új utakat kereső magyar kutatás igyekszik az eddig az udvarkutatás forrásaként nem használt forráscsoportokat is bevonni a kutatásba. A diplomáciai levelezések, iratok,

a kortárs hetilapok, a király-koronázások és országgyűlések magánlevelezésben, összeírásokban, hivatalos iratokban megjelenő nyomai ugyanis mind-mind igen jó források lehetnek a hazai udvarkutatásnak, mint azt Ötvös Péter, S. Lauter Éva, G. Etényi Nóra és Kalmár János tanulmányai is jelzik. A második fejezet a magyarországi királyi udvar szerepének átvételére kísérletet tevő erdélyi udvar sajátos jelenségét igyekszik vizsgálni Kovács András, Horn Ildikó, Erdősi Péter, Szabó Péter és Németh S. Katalin tanulmányain keresztül. E fejezetben is nagyszerűen tükröződik a sokoldalú forrásfelhasználás haszna: újabb szempontokkal bővül a kutatás és részletekkel az eddig megrajzolt kép, nem csupán az udvarok személyi háttéréről, de a reprezentáció színéről, politikai elitről, a korszak általános struktúráiban működő udvari politikai mechanizmusokról, sőt a külső szemléletben kialakult képről is.

A hazai udvarkutatás eddig főként azonban a királyi és főúri udvarokra koncentrált és igen nagy adóssága a főpapi udvarok szerepének, jellegzetességeinek egyáltalán megkülönböztető fogalmának tisztázása. Elsőként e kötetben kerül erre sor, hiszen a negyedik fejezetet önállóan ennek a témának szentelik, ami jelzi azt, hogy kitört végre a mellőzött kutatási terület szerepéből. Ugyan ezt megelőzően is kutatták egy-egy nevesebb főpap udvarát, de az leginkább a személye iránti érdeklődésnek volt köszönhető. A főúri udvarok mellett a Mohács utáni Magyarországon a főpapi udvarok igyekeztek átvenni az ifjú nemesek nevelkedésére és a különböző társadalmi rétegekből kikerülő karrierépítésére lehetőséget kínáló központi királyi udvar szerepét. Ez megnövelte jelentőségüket és új szerepet is adott azoknak azzal, hogy a korszak főpapjai döntően kancellári vagy helytartói tisztet is betöltöttek. Ilyen volt maga Oláh Miklós is, akinek udvaráról elsőként ír e kötetben Fazekas István, aki alapos kutatásaival Oláh kancellári tevékenységét is részletesen bemutatta korábban. Bitskey István tanulmánya már részben az 1987-es konferenciakötetben is megjelent, de itt Pázmány építészeti, könyvkiadási mecénatúrájára koncentrálna újabb eredményeket is hoz. A források kiszélesítésének köszönhető a nemrégiben elhunyt tehetséges történésznek, Tóth István Györgynek tanulmánya a misszionáriusoknak a főúri udvarokban betöltött szerepéről. A papság udvari jelenlétének ezt a sajátos formáját szintén igen fontosnak tartjuk, hiszen egy olyan ismeretlen szelete válik ismertté az udvari jelenségeknek, ami csakis az új módszerek, nagyszerű forrásismeret és a tág látókör bázisán születhettek meg. Molnár Antalnak a katolikus restaurációt a végvári élettel kapcsolatban bemutató dolgozata, és Petrőczy Évának a protestáns udvari pap, Keresztúri Pál politikai folyamatoktól sem elhatárolódó tevékenységének elemzése helyezik új távlatokba a két szellemi irányzat udvari jelenlétének kutatását.

A Társasélet címmel íródott fejezet az utóbbi időszak számos olyan rész kutatását fogja össze, ami egyszerre segít megrajzolni a társasági lét tereit a főúri udvarok zenei életétől, a kerteken át az étkezésig. Várkonyi Gábor, Király Péter, Kustán Magdolna és Benda Borbála új források mellett korábbiakat új összefüggésben felhasználó tanulmányai jelölik ki a kutatások új útjait.

A Reprezentáció és mecénatúra című, utolsó fejezetben az 1987-es kötethez hasonlóan igyekeztek a szerkesztők az udvarokkal kapcsolatos művészeti emlékek eddig még fel nem tárt, vagy jelentőségét kevésbé méltatott körét, az ősgalériákat, síremlékeket, megrendelésükre készített oltárképet, mint a mecénatúra szemmel látható eredményeit elemezni. Ami azonban a mostani kötetből kimaradt az az udvarkutatás elméleti háttérét jelentő nemzetközi kutatásokkal kapcsolatos beszámoló, noha R. Várkonyi Ágnesnek az első fejezetben Kubinyi András, Zombori István és Pálffy Géza dolgozatai mellett sorakozó tanulmánya széleskörűen számba veszi a magyar kutatásokat a kezdetektől, de a már-már szinte áttekinthetetlen külföldi udvarkutatási szakirodalommal és annak elméleti alapvetésével kapcsolatos konklúziókat leszűrő tanulmány nem született. Ezen témának és a kötetben megjelent szerzőkön kívül az utóbbi időben udvarral kapcsolatos kutatásokat folytató szerzőknek az összefogására véleményünk szerint nagy szükség lenne, egy a hazai kutatásokat koordináló szervezet létrehozásának keretében. Összegezve azonban mégis szép és fontos munkának tartjuk e frissen megjelent kötetet, ami nem csupán számadás az utóbbi évek kutatásairól, de egyben új irányokat, módszereket kijelölő nagyszerű kézikönyv is.

